

Anna Seghers

Het judasloon

ROMAN OVER EEN DUIJS DORP
IN DE NAZOMER VAN 1932

Vertaald uit het Duits door Elly Schippers

van**g**en**n**e**p**
amsterdam

1

I

Bastian was de laatste die van het land kwam. Hij sloeg het tuinhek dicht, maakte zijn schoffel schoon, legde hem op zijn plaats in het schuurtje en waste zijn gezicht en zijn handen bij de pomp. Hij hield zijn hoofd gebogen en zijn schouders naar voren, omdat zijn rug pijn deed van al het bukken. Voor de huisdeur bukte hij nog een keer diep. Hij wilde twee aardappelen oprapen die Dora uit haar mand had laten vallen. Hij werd duizelig. Even bleef hij voorovergebukt staan, met zijn handen op de grond om niet te vallen. Op zijn horizontale rug lag op dat moment een enorme last. Vlak achter hem stond de dood, met opgeheven hand, klaar om er nog een schepje bovenop te doen: dan zou het met de man gedaan zijn.

Hij zette zich nog net op tijd af van de grond en ging kreunend rechtop staan. In zijn linkerhand hield hij de twee aardappelen, met zijn rechter greep hij de deurklink vast.

Tegenover de deur, achter de gedekte tafel, zat de vrouw, naast haar op de bank in volgorde van grootte vier kinderen. Het vijfde kind had ze op haar knie. De onbewogen gezichten waren gehuld in de fijne damp die uit de schaal opsteeg. Bij de geur van het eten werd de boer voor de tweede keer duizelig, alleen niet zo

erg. Zijn binnenste trok zich samen van begerigheid. Hij had maar één wens: zich op de volle schaal storten, met zijn hoofd in het eten. Hij ging naast zijn stoel staan, de enige aan de andere lange kant van de tafel.

Zijn hart bonsde toen hij met zijn hoofd nog meer in de damp kwam. Maar hij rechte zijn rug, net als daarstraks. Hij draaide zijn baardje tussen duim en wijsvinger. De kinderen keken vol spanning toe, hun neusvleugels trilden. Boven de borden werden de handen gevouwen tot kleine dakjes. Eindelijk weerklonken in de stilte de eerste woorden van het gebed, het bolwerk rond de schaal.

Toen Bastian bij de zin was waarin God om vergeving van de schulden wordt gevraagd, klapperde buiten het tuinhek. Hij hoorde iemand naar de deur toe komen. Hij deed zijn uiterste best om de voetstappen te negeren, hij verhief zijn stem. Geen van de kinderen keek op. Maar aan de diepe schaduw die plotseling in de schemerige kamer viel, merkten ze allemaal dat er iemand op de drempel stond, die met zijn gestalte de deuropening vulde.

II

Amen. Bastian draaide zich om. De persoon in de deuropening kwam hem niet bekend voor, een jongen zoals er wel meer door het dorp kwamen. Hij droeg een korte broek, een leren riem, een blauw linnen overhemd en een rugzak; onder de riem van de rugzak zat een jasje. Zijn met vuil en zweet bedekte gezicht was schuchter, op de smalle, lichte ogen na. Hij zei: 'Ik ben Johann Schulz, een zoon van Georg Schulz.'

De vrouw zette plotseling het kind van haar knie op de bank en stond op.

Ze zei: 'Mijn overleden man had een zuster in Botzenbach. Die is met een zekere Schulz getrouwd. Niet lang daarna zijn ze weggetrokken, ver weg, naar Saksen geloof ik. Ik heb ook eens horen vertellen dat ze kinderen hebben gekregen. Van die Schulz zal hij er wel een zijn. Ik heb je nooit iets over die mensen verteld, omdat ze hier in onze tijd niet meer woonden en omdat het eigenlijk helemaal geen echte familie is.'

Bastian keek besluiteloos naar het vreemde gezicht, toen keek hij van het gezicht naar de schoenen. Die waren voor andere voeten gekocht, de ronde, slecht gestikte enkelstukjes zaten niet op de plek waar nu de enkels zaten.

De jongen liet zich bekijken, met de deurklink in zijn hand. Ook hij werd duizelig van de geur van het eten. Hij wreef met zijn achterhoofd langs de deur. Ze sturen me weg, ze sturen me niet weg, o god, o god.

Bastian keek van de schoenen weer naar het gezicht. Opeens had hij het idee dat het niet alleen van het vuil zo grauwig zag. Toen hij er beter naar keek, werd het onder de ogen blauwgrijs. Bastian zei met tegenzin: 'Als 't je niet op een paar minuten aankomt... ga dan maar zitten.'

De kinderen staarden de gast aan. De vrouw zette een bord neer aan de korte kant van de tafel en legde er een snee brood naast.

De gast pakte het brood met zijn hele vuist, zonder te wachten tot alle borden waren volgeschapt. In een soort paniek, alsof hij ook met die harde brok in zijn mond nog zou kunnen verhongeren, maalde hij met zijn tanden het oudbakken brood fijn. De kinderen schrokken, zijn tanden leken puntig en glimmend. Zonder zijn hoofd om te draaien keek Bastian vanuit zijn ooghoeken naar deze honger. Die was anders dan de zijne, rauwer, schreeuwender. Toen de gast het brood ophad, keek hij verbijsterd naar zijn lege, open hand. Toen pakte hij zijn lepel.

Zonder zich veel aan te trekken van wat er aan het andere eind van de tafel gebeurde, probeerde de vrouw het al tamelijk grote kind dat zich op haar knie in allerlei bochten wrong aan de borst te leggen.

Toen ze klaar waren met eten, zei Bastian: 'Johann... zo heet je toch, hè? Je gaat nu zeker door naar Botzenbach, voor het donker is?'

Schulz antwoordde: 'Ja, ik zal ervandoor moeten.'

Ze keken elkaar aan. Opeens viel het hoofd van de jongen voorover. Hij tilde het op, maar het viel weer voorover en hij tilde het opnieuw op.

Bastian was verbaasd. Hij had altijd gedacht dat alleen oude mensen uitgeput waren. Hij kon zich uit zijn jonge jaren niet het soort uitputting herinneren dat hij tegenwoordig kende: een vuist van boven die zijn lichaam uitperste. Of twee vuisten die hem uitwongen. Hij begreep niet waardoor een jong iemand zo uitgeput kon zijn. Hij zei: 'Als je geen haast hebt, kun je hier voor mijn part blijven slapen.'

Voor het eerst luisterde de vrouw naar wat er aan het andere eind van de tafel werd gezegd. Haar rustige, platte gezicht stond niet verbaasd, wel aandachtig. Ze deed haar jurk dicht, zette het kind op de grond en stond op. Bastian had onmiddellijk spijt van zijn aanbod. Met een onthutste blik probeerde hij zijn gast ertoe te bewegen het af te slaan. Maar die hield zich met zijn ene hand vast aan de tafelpoot, schoof van zijn stoel op de bank, duwde met zijn andere hand het dichtstbijzijnde kind opzij, zodat alle vier de kinderen een voor een half van de bank afgleden, half vanzelf opstonden, en ging toen vlug languit liggen. Bastian schudde zijn hoofd en stond op.

Een poosje liepen de man en de vrouw met servies en stallemmer tussen de keuken en de kamer heen en weer. Onwillekeurig deden ze zachtjes. Op gedempte toon spoorden ze de

kinderen aan zich uit te kleden. Die stonden nog steeds met z'n allen aan het eind van de bank naar de slapende jongen te kijken.

Een uur later kwam de vrouw uit de stal. In de kamer werd zwaar en licht geademd. Alles viel te onderscheiden. De zomernacht was niet meer dan een aarzelende stilte tussen twee schemeringen. De vrouw ging ook nog een keer voor de bank staan. Ze sloeg haar armen over elkaar en keek omlaag, ook nu niet verbaasd, alleen aandachtig. De jongen was intussen waarschijnlijk nog een keer overeind gekomen, had zijn ene schoen uitgetrokken en zijn andere losgemaakt. De losgemaakte schoen had hij aan zijn voet laten hangen en toen was hij weer in slaap gevallen.

De vrouw geeuwde en liep naar de keuken, waar met planken een slaapkamertje was afgeschoten.

Even later kwam Bastian binnen. Hij ging staan waar zijn vrouw daarnet had gestaan. Het open gezicht van de slapende jongen vervulde hem met ontzetting. Er waren wel meer mensen door het dorp gekomen die erge dingen achter de rug en nog ergere dingen voor de boeg hadden. Het liefst had hij de jongen bij zijn schouders wakker geschud en weggestuurd. Maar hij deed iets anders: hij bukte, trok de losgemaakte schoen van de voet, zette de schoen naast de andere en legde het bungelende been naast het been op de bank.

Hij dacht dat hij dat deed omdat hij in God geloofde.

III

Al zou je niet zeggen dat Andreas Bastian veel had gereisd, toch had hij vroeger heel wat van de wereld gezien. Zijn vader had zich door zijn gezwoeg en zijn huwelijk omhooggewerkt. Maar

hij stierf op zijn veertigste aan de gevolgen van een trap van zijn eerste paard. Op zijn sterfbed was hij nog trots op die aankoop, maar de familie Merz, die er twee paarden op na hield, verkondigde: Die heeft zich verbeeld dat hij met paarden kan omgaan.

De oudste broer, Konrad, stuurde de jongste broer, Andreas, naar het stadje Billingen om daar in de leer te gaan. In die tijd viel te verwachten dat een schoenmaker met een beetje land in het dorp de kost wel zou kunnen verdienen. Andreas kende tot dusver alleen de benauwdheid van de boerenwoning en de oneindige uitgestrektheid van de akkers. Nu vernauwde en verruimde zijn gezichtsveld zich tot de kleine stad; die neemt veel leven op, maar houdt nog meer buiten en maakt een mens juist daardoor onrustig. Hij dacht dat hij wel een tijdje vooruit kon, zolang zijn handen ergens met een paar kapotte schoenen in aanraking kwamen. Hij trok langs de Main naar het zuiden, daarna naar het Zwarte Woud. Hij leerde boeren kennen die op de hellingen hop verbouwden en boeren die in de bossen op de winderige hoogvlakten werkten. De winters waren hard. Hij leerde verschillende vetten en oliën bereiden voor hout en leer. Hij leerde moeilijke gesprekken voeren met God, als hij alleen was en zijn meester hardhorend en de ruiten beslagen.

Hij maakte een grote boog naar het noordwesten, waarbij zijn vak hem vaak van pas kwam voor zijn eigen voeten. Bij het zien van de zomerse zee was hij een en al verbazing en nog meer onder de indruk van Gods almacht. Juni, juli, augustus. De wereldoorlog kreeg hem in zijn greep en bracht hem veel verder dan hij eigenlijk wilde. Hij was aan het westelijk front en aan het oostelijk front en in Roemenië. Hij was nooit zwaargewond, dankzij een Onze-Lieve-Heer die hem spaarde en wellicht vermoedde dat deze man met een herstelverlof weinig zou kunnen beginnen. Brandende dorpen en verminkte lichamen brachten zijn geloof

in een verborgen orde niet aan het wankelen. Want hij was nog steeds nodig. Soms een paar weken in de legerwerkplaatsen achter het front en verder elke dag als er ergens schoenen kapotgingen, want ook de dood heeft laarzen nodig.

Toen de fronten instortten en de legers naar huis stroomden, trok Andreas Bastian van Zuidoost-Europa terug naar zijn vaderland. In de grote chaos begonnen individuele wensen al vaste vorm te krijgen. Maar dat gold niet voor hem, althans dat dacht hij. Want zijn eigen onrust was totaal uitgeblust. Misschien had zijn onrust zich ook wel van buiten naar binnen verplaatst. Hij kreeg heimwee, niet naar huizen of mensen – daar dacht hij ook nu met tegenzin aan. Hij was gewoon bang dat de aarde hem misschien minder welwillend zou opnemen dan zijn broer, omdat hij zich er minder voor had ingespannen. Tijdens de dagenlange tocht speurde hij naar akkers, naar herfstachtige natte grond.

Thuis werd hij met weinig vreugde ontvangen. De twee schoenmakers in het dorp konden het zelf niet rooien. Konrad Bastian klaagde dat hij achteruit was geboerd en in de schulden zat door de investeringen die nodig waren geweest om zijn bedrijf weer gezond te maken. Wat Andreas betrof: die had leergeld gehad en het nodige meegekregen. Door zijn vrijwillige vertrek kon hij nergens meer aanspraak op maken.

Het draaide er ten slotte op uit dat Konrad een tamelijk zanderig stuk grond bij de rivier prijs gaf. Ook het kleine bakstenen huisje met het strookje tuin kon hij Andreas moeilijk weigeren – dat was hem bij zijn vertrek uitdrukkelijk toegezegd. Het lag een halfuur gaans van de akkers.

Daar ging Andreas wonen, met alleen wat planken en een strozak. Hij verzoende zich nooit helemaal met zijn broer, maar hij leende af en toe gereedschap van hem en werd peetoom van zijn jongste kind.

Andreas Bastian zou nooit op het idee zijn gekomen om te trouwen als de man van Margarete Altmeier niet aan de griep was gestorven. De weduwe was een klein vrouwtje met een nietig bleek gezicht waar nooit een glimlach op verscheen. Zij zou hem beslist niet storen. Hij werd ook niet gedreven door het verlangen naar huwelijkse geneugten, maar door de angst alleen te zullen liggen in een onverzorgd graf. Want het was hem duidelijk dat dit alles geen opbloei, maar de afloop van het leven was. De vrouw bracht twee koeien, meubels en beddengoed in. De helft van haar leven had ze onvermoeibaar opgebokst tegen de laksheid van haar lange, slungelige man. Het deed haar goed nu een man te hebben die zijn best deed. Het zag ernaar uit dat ze samen hun leven in orde en regelmaat konden besluiten. Maar toen kwam er iets tussen. Tijdens haar lange huwelijk met de verwaande, opschepperige Altmeier was de vrouw niet zwanger geraakt. Nu kreeg ze een kind en met korte tussenpozen nog vier. Bastian had de vrouw al geleerd om graag aan de dood te denken. Nu moesten ze helemaal omschakelen. Nu ging het er niet om alleen het laatste stukje te doorstaan, maar alles, elk beetje dat ze hadden verzuimd.

De eerste jaren was het zoveel als een mens kan dragen wanneer hij moeite doet. Daarna was het nog meer geworden.

Bastian wantrouwde het veelvuldige geklaag van zijn burens. Hij dacht dat vooral hij voorbestemd was om te gronde te gaan. Juist dat was zijn troost: hij was ertoe voorbestemd, het was iets wat daarboven voor hem was bedacht, een beproeving.

Zo nu en dan kwamen er vrachtauto's door het dorp, met rode vlaggen, met hakenkruisvlaggen. Ze schreeuwden leuzen door een toeter, ze strooiden pamfletten uit een zak, hij had er wel eens een paar in zijn hand gehad. Het ergerde hem als mensen van buitenaf tegen hem zeiden: Doe dit, doe dat. Hij had er een hekel aan als vreemden zich met hem bemoeiden. Vorige maand waren de twee jongens van Kunkel een keer uit de stad gekomen. Ze hesen twee hakenkruisvlaggen, één voor de voordeur, één op het dak van de broeikas. Ze stonden in nieuwe jasjes – weliswaar geen bruine, die waren verboden, deze waren grijsgroen – voor de voordeur, rekten hun hals en lieten zich bekijken en uithoren. De jongens uit het dorp keken hun ogen uit op de mooie windjacks, de leren riemen en de hoge laarzen. Er kwamen vrachtauto's met twintig, dertig jongens, ze namen die van Kunkel mee of zetten een paar jongens bij Kunkel af. Veel boeren schudden hun hoofd. Sommigen zeiden: 'Een nieuwe gekte!' Anderen zeiden: 'Wie weet... misschien...' De een zei: 'In ieder geval beter dan die rooie rakkers. Deze willen iets brengen, die wilden alleen iets halen.' De ander zei: 'Bringen? Alleen met hun mond!' Bastian zei ook: 'Een nieuwe gekte.' Hij ontweek het gedoe. Bij het zien van de jongens van Kunkel betreurde hij het dat hij niet zulke stevige, flinke zoons had, in plaats van dat grut dat maar tot zijn knieën kwam.

Op een nacht werd hij wakker. Zelfs in zijn dromen werd hij gekweld door de afbetaling van de pomp. Hij had vorig jaar laten boren omdat hij het erg vond dat zijn vrouw met emmers moest slepen, want ze was klein en zwak en zijn dochter te jong. Nu had hij problemen met afbetalen. Hij lag te rekenen. Toen knalden er twee schoten van de kant van Billingen, die zijn gedachten

doorboorden. Hij vergat ze een poosje en lag bevend te luisteren. Daarna schoot alles hem weer te binnen, duidelijker, want hij was nu klaarwakker. Hij had horen zeggen dat bleke kinderen zoals Dora zachte botten hadden. Van het slepen kregen ze een kromme rug. Maar dat waren praatjes die hem waren bijgebleven van zijn reizen van vóór de oorlog, in andere streken. Daar had hij niets aan, hier en nu.

Maar er waren ook lichte uren. Hij stond op van zijn akker, langzaam nam de stekende pijn in zijn rug af, hij haalde diep adem en keek om zich heen. De horizon was niet meer dan een smalle grens tussen de velden hier op aarde en het onmetelijke blauwe veld van de machtige buurman.

v

Toen Johann 's ochtends wakker werd, stonden Bastians kinderen op dezelfde plek als 's avonds, aan het voeteneinde van de bank, naar hem te kijken. Het dichtstbij stond Dora Bastian, een mager meisje van tien dat een stuk boven haar broertjes en zusjes uitstak. Haar gezicht was smal en lang, het vormde bijna één rechte lijn met haar hals. Ze zag heel bleek, had lichte, nauwelijks zichtbare wenkbrouwen, was alleen een beetje bruin op haar schouders en armen en keek even ernstig als haar moeder. In haar ogen kwam maar zelden een zwakke glans, die snel weer verdween. Terwijl ze naar Johann stond te kijken, vlocht ze heel langzaam haar haar. Johann dacht aan zijn zusje, dat 's ochtends met haar dunne armpjes en alleen een hemdje aan ook altijd geeuwend haar haar had staan vlechten. Hij sprong op en liep de kamer

uit. De kinderen draaiden zich allemaal om en volgden hem tot op de drempel. Daar bleven ze staan kijken hoe hij zijn hemd uit zijn broek trok en zich onder de pomp afspoelde. Andreas Bastian kwam uit de stal en wierp een verwarde blik op Johanns druipnatte jonge rug. Johann keek om zich heen of er iets was om zich mee af te drogen. Zonder haar gezicht van hem af te wenden trok Dora haar schortje uit en gaf het hem.

Hij schoot zijn hemd aan. Het was tussen vijf en zes. De koele, goudkleurige ochtend omgaf zijn frisse lichaam en werkte uitnodigend. Johann spreidde onwillekeurig zijn armen uit. Ze vielen meteen weer omlaag. Hij haalde zijn schouders op en liet zijn hoofd zakken.

Hij liep achter de kinderen aan naar binnen. De geur van koffie. Op tafel een groot bord vol met brokken oud brood en een paar kopjes. De vrouw schonk in, gaf iedereen een schepje suiker en legde de zak met suiker weer in de la. Met de pollepel deed ze in elk kopje een paar druppels melk. Johann dacht aan de verse melk in de emmers voor de deur, die voor de verkoop was. Hij sopte zwijgend zijn brood.

Margarete Bastian nam het kleine kind op haar knie. Ze maakte haar jurk los, onmiddellijk begon het kind woedend te krijsen. Deze keer deed ze haar jurk gauw dicht en sopte een stukje brood, waar het kind gretig naar hapte. Over tafel wisselden de man en de vrouw een ernstige, schuchtere blik, die Johann niet begreep. Langzaam begon de dag aan te breken, heel geleidelijk, alsof hij de mensen zachtjes aan zijn zware last wilde laten wennen. Bastian zei: 'Margret, vandaag beginnen we aan de klaver.' Tegen Johann zei hij: 'Als je een eindje meeloopt, kun je bij ons klaverveld linksaf naar Botzenbach.' Johann gaf geen antwoord, hij dacht na. Hij deed zijn ogen dicht. 'Met een volle maag weggaan? Buiten ligt toch een stapel hout.' Bastian

keek aarzelend naar zijn vrouw. De vrouw knikte. Bastian zei: 'Kunnen jullie dat wel in de stad?' Johans gezicht veranderde, het klaarde op. 'Waarom niet?'

Ze gingen naar buiten. Bastian haalde het blok en de bijl uit het schuurtje. Hij deed een paar slagen voor. Johann zei: 'Laat maar.' Hij pakte de bijl zelf. Bastian keek het een minuut lang aan. Eerst zag het er onhandig uit, toen moeizaam, toen verstandig.

Ze lieten hem alleen en vertrokken. Bastian droeg het jongste kind op zijn schouder en een mand op zijn rug. Zijn vrouw droeg ook een mand en hield het op één na jongste kind aan de hand. De kleine, blinkende sikkels aan de riem van de man vormde achter hen in de vroege ochtend een smalle lichtstreep. Ze kwamen bij het punt waar de weg afsloeg naar Botzenbach. Een moment lang zag je onder aan de heuvels een bocht van de rivier, een blauwachtig, blinkend hoefijzer. Zoals elke ochtend zwaaide de vrouw het kind door de lucht, zoals elke ochtend begon het kind bij het zien van de rivier luidkeels en vrolijk te kraaien.

Het was een halfuur lopen naar de akker. Bastian voelde op zijn linkerschouder het gewicht van het kind. Hij zei: 'Zeg, Margret, het wil niet meer aan de borst, hè?' Zijn vrouw antwoordde: 'Nee.' Ze had geprobeerd dit kind zo lang mogelijk zelf te voeden om te voorkomen dat ze weer zwanger werd. Met gebogen hoofd, zonder iets te zeggen, dachten ze allebei na. Jaar in jaar uit, dag in dag uit ging de ene na de andere deur, de ene na de andere kier dicht, tot alles volkomen donker en troosteloos was.

Ze kwamen bij de akker en zetten de kinderen in de greppel.

In de tuin voor het huis staken de twee oudste kinderen een stok door het hengsel van de melkemmer. Ze tilden hem met

gefronst voorhoofd op en vertrokken, met kleine ingehouden pasjes omdat de emmer zachtjes schommelde. Bijna op hetzelfde moment klonk aan het eind van het dorp het ijle belletje van de melkwagen.

Johann keek hen na, hij staarde naar Dora's lange, niet lelijke, in zwarte kousen gestoken benen. Toen was hij alleen. Achter het hek lag het onbekende dorp. Er sloeg een golf van angst en verveling over hem heen. Hij huiverde en draaide zich om. Hij pakte de bijl. Hij struikelde over het middelste kind, dat alleen was achtergebleven, het was bleek en tenger en zat stilletjes aan zijn brood te plukken. Johann vloekte, pakte het kind ruw beet en zette het op de drempel.

Hij pakte het ene blok hout na het andere en hakte. Na zes, zeven slagen had hij de zwaai te pakken. Zijn gevoel van onbehagen veranderde in drift, zijn drift in woede. Het werd hem rood voor de ogen. Hij zag alleen de trillende contouren van de blokken. Maar de bijl kwam steeds op het juiste punt neer. Met krachtige slagen verbrijzelde hij de zinloze ochtend, het nutteloze leven waarin ze hem hadden gelokt. Als een razende hakte hij in op iedereen die volgens hem aan het verloop van zijn leven schuldig was. Meedogenloos, zonder een spoor van berouw, sloeg hij degene neer die hem de weg versperde. Hij hijgde. De kinderen starden hem aan, ze waren teruggekomen om de tweede melkemmer te halen. Deze keer vertrokken ze nog voorzichtiger, met in hun buitenste arm hun schoolspullen. Johann haalde uit. Zijn woede zakte en steeg. Hij verbrijzelde zijn jonge, vruchteloze jaren, verwachtingen die men per ongeluk bij hem had gewekt, beloften die geen mens serieus had genomen. Het middelste kind was allang van de drempel weer de tuin in gekropen, het wroette in de natte grond voor de pomp en stoorde zich niet aan hem. Soms verscheen er bij het hek een

vrouw, die weer terug naar de straat liep en er een tweede bij haalde. Een groepje fluisterende vrouwen en meisjes stond met lege melkemers een minuut lang achter het hek te kijken en ging weer uiteen. Het was twaalf uur, de zon was bedekt met een nevelsluier. De kinderen kwamen uit school. Er was kans op regen, Bastian en zijn vrouw moesten de klaver binnenhalen. Dora maakte het eten voor het land klaar. Ze moest de deur op de knip doen. Ze legde voor Johann het halve brood buiten op de vensterbank en zette zout en warme aardappelen neer. Hij nam evenveel brood als hij de vorige avond had gekregen. Een poosje was zijn honger gestild en voelde hij zich rustiger. Onder de pomp wat gescharrel, gekakel en getok, bij het droge brood de schrale vetlucht die 's middags in het dorp hing. Gedachteloos stapelde hij het gehakte hout in het schuurtje keurig netjes op. De kinderen kwamen waarschijnlijk niet meer terug. Ze hielpen hun ouders op het land, maar het zou waarschijnlijk niet gaan regenen voor de nacht inviel. Bij de gedachte aan de regennacht liet hij zijn hoofd hangen. Hij pakte blokken hout en zwaaide met de bijl. Hij hakte in op de slaperige middag, op de bedrieglijke stilte in het dorp. Met grimmige, meedogenloze slagen hakte hij in op de vrede in dit huis. Er waren nog maar een paar blokken over. Zijn kracht nam langzaam af, evenals zijn woede. Toen hij diep ademhaalde, stonden Bastian en de kinderen achter hem. Hij veegde het zweet van zijn voorhoofd. Alleen hij had het warm, de lucht om hem heen was koeler. Nu het avond was, lag er een heel andere stilte over het dorp, de druk was verdwenen, de last afgeschud, de opluchting definitief. Bastian bekeek Johann met een enigszins spottende glimlach, maar tegelijk lag er in zijn steelse blik iets weemoedigs en sombers: had ik maar eerder, op het juiste moment, een zoon gekregen.

Het sprak haast vanzelf dat Johann ook nu meeat: dikke melk

waarin ze stukjes brood brokkelden. Hij ging weer naar buiten, naar de rest van het hout. Om hem heen werden de kippen gevoerd, werd er water gepompt en naar de stal gebracht. Hij pakte de laatste blokken hout. Hij deed een laatste aanval op de dag, het enige wat beslist voorbij was.

Bastian kwam naar hem toe, nog voor hij had kunnen vrezen dat de uitnodiging misschien niet zou komen. 'Je kunt nog wel een keer blijven slapen. 't Is morgen toch zondag.'

Bastian strekte zijn vlakke hand uit en voegde eraan toe: 't Begint ook te regenen.'

VI

De tweede nacht dat hij hier was, gebeurde er iets wat totaal niets met hem te maken had, maar wat de Bastians en de kinderen toch hun leven lang met zijn komst in verband zouden brengen. Tegen tweeën schrok de oude Bastian wakker. Tumult in het kippenhok, een wild, woest gekakel. Met één por had hij zijn vrouw wakker. Ze luisterde even, daarna renden ze allebei naar buiten.

Johann was ook overeind gekomen, Bastian had gesist: 'De vos!' Toen liep Johann hen achterna.

Het regende niet meer, hun blote tenen zakten in de natte, glibberige grond. Een korte aarzeling. Bastian hield een ijzeren stang vast, zijn mond stond open. Johann vroeg met twee gebaren naar een geweer – was er niet. Hij pakte de stang uit Bastians handen. Even later lag hij plat op zijn buik op het dak van het hok, Bastian zag alleen de stang tegen de met sterren bezaaide hemel. Ze rilden en hielden hun hemd dicht. Johann zwaaide met zijn arm: deur open!

Het ging allemaal zo vlug dat het eigenlijk al voorbij was toen Dora vlak na Johann overeind kwam. Door de open deur hoorde ze gekakel en vleugelgeklapper, iets ongewoons 's nachts in de tuin. Haar moeder stond al weer in de kamer. Ze riep met een eigenaardige stem: 'Hoeveel heeft-ie er gepakt?' De stem van haar vader klonk tamelijk ver weg: 'Alleen die ene.' Meteen daarna kwamen de twee mannen terug. De vos was ontsnapt, maar hij had zijn buit achter moeten laten. Bastian hield de gans van zich af, zijn hemd zat onder het bloed.

Zijn vrouw zei: 'Die moeten we meteen plukken, die moeten we meteen klaarmaken.' De kinderen waren allemaal wakker geworden, een heleboel glimmende kraalooogjes. Op de tafel in het donker het bolronde, sneeuwwitte vogellijf. Even later verdrongen ze zich allemaal rond het fornuis, warm van voren en koud van achteren.

De oude Bastian brandde de wond uit en maakte het gat groter, zodat het bloed eruit kon lopen. Dora hield er stijf en met angstige ogen een schoteltje onder. Ook haar hemd zat onder de bloedspatten. Toen sneed Bastian hals, vleugels en poten af. Hij zei: 'Een geluk dat het alleen die ene was. Hij had ze ook allemaal kunnen pakken.'

De vrouw tastte diep in de gans en haalde hem uit. 'Naphtel heeft ze allemaal al besteld.' Met een scherp mesje sneed ze voorzichtig de ingewanden los. De mannen plukten. Bastian zei: 'Naphtel verkoopt ze door in Billingen.' Hij keek opeens onthutst naar Johann. Uit diens gezicht sprak nog steeds iets van opwinding, iets wilds en onstuimigs. Hij schrok, hij wist niet dat diezelfde opwinding nog maar net van zijn eigen gezicht was verdwenen. De kleine kinderen raapten overal in de keuken de veren op en stopten ze in de linnen zak die Dora openhield. Een lichte brandlucht werd afgewisseld door het gesis van vet,

dat de vrouw spraakzaam maakte. ‘Naphtel houdt er één voor zichzelf. Die verdient hij op de andere.’ Bastian voegde eraan toe: ‘Bij ons is er een vos voor nodig.’ De vrouw schepte het vet af met een lange pollepel. Bastian vervolgde: ‘Bij ons schiet er nooit wat over. Altijd moet er een mark af, en nog een mark. Moet het op de derde binnen zijn of op de vijfde, het geld voor Kastrizius?’ De vrouw zei: ‘Altijd vraag je dat en altijd is het de derde.’ Bastian zei: ‘Altijd vraag ik dat en altijd is het de derde en nooit weet ik waar ik het vandaan moet halen.’ Dora, die de zak met veren dichtnaaide, keek geschrokken naar haar vader. Zodra er over het afbetalen van de pomp werd gepraat, werd ze bang. Ze voelde dat het haar schuld was. Met de tanden op elkaar geklemd stroopte Bastian de hals. De vrouw zei: ‘Met een gans kun je een heleboel doen.’ Ze maakte een grote gedachtesprong en zei tot slot: ‘Weet je nog wat we op onze bruiloft hebben gegeten? Vlees met mierikswortel.’

Johann had niets meer te doen. De afgelopen nacht had hij heel wat bijgeslapen. Maar een tweede goede nachtrust had hij toch bitter hard nodig. Hij wist niet hoe hij het had. Hij had kunnen lachen of huilen. De vrouw zei dat ze nu wel alleen bij het fornuis bleef, de anderen moesten nog maar een uurtje gaan liggen omdat het zondag was.

Johann strekte zich meteen uit op zijn bank. Maar Bastian kwam nog een keer naar hem toe en zei: ‘Je kunt vandaag meeten, Johann. ’t Is toch zondag. Dan hoef je vast niet meteen door naar Botzenbach. Je kunt dus gans bij ons eten. Je bent welkom.’

2

I

Een met mensen volgepropte vrachtauto reed aan het eind van de zondagmiddag in een enorme stofwolk op de weg van Billingen naar Oberweilerbach. In die auto zaten behalve de chauffeur een stuk of tien boerenzoons uit de omliggende dorpen, oudere en jongere familieleden, voor het merendeel mannen. De mannen droegen hun zwarte zondagse pak. De jonge boeren droegen een windjack met riem, hoge laarzen en een pet met insigne. Auto en chauffeur waren van brouwerij Strohmeier uit Billingen, die behalve hiervoor ook voor een paar vaten bier en onderdak in de brouwerij had gezorgd, allemaal vanwege de bijeenkomst de vorige avond in Billingen. Op die bijeenkomst waren toespraken gehouden door dr. Döbritz, die er speciaal voor was gekomen, door boer Feder uit Billingen en door Heinrich Breideis van de melkunie. Voor de mensen die nu in de vrachtauto zaten, waren die drie toespraken van weinig betekenis, vergeleken met die ene zin die gezegd was door Christian Kunkel, een jonge, vijftwintigjarige boer uit Oberweilerbach, die nu voorin naast de chauffeur zat. Met opgestoken hand had Kunkel op het podium herhaald wat Breideis hem had ingeprent: ‘Vandaag ben ik hier de enige uit mijn dorp. Maar als ik terugkom, zijn we met z’n